

նոցան չորք միայն այսօրիկ
գիրք ընտրեցան գուր Արիս-
տոտէի:
*Ἀναλυτικῶν καὶ δύο τῶν
Κατηγοριῶν τέσσαρα μόνα
τῶν Ἀναλυτικῶν ἐκκρίνουσι
καὶ τῶν Κατηγοριῶν ἓν.*

Մեկն. ի վերջ. էջ 559, 1-24. Սահմ. իմաստ., էջ 185, 1-
186, 5.
Մեկն. ի վերջ. էջ 559, 30-35. Սահմ. իմաստ., էջ 214, 29-32.
Մեկն. ի վերջ. էջ 565, 15-18. Սահմ. իմաստ., էջ 191, 21-28.
Մեկն. ի վերջ. էջ 584, 1-17. Դաւ. Պորփ. վերջ. էջ 259,
3-260, 2.

Ներկան: ՊՐՈՓ. Յ. ՄԱՆԱՆԴԵԱՆ
(Շարունակելի:)

Մ Խ Ի Թ Ե Ր Գ Օ Յ

(Շարունակութիւն նախորդի:)

2. Պատմութիւն: Մխիթար Գօշ իր դա-
տաստանագրքին ետեւ զետեղած է Աղուանից
կաթողիկոսներու շարքը եւ բաւական ընդարձակ
պատմութիւն մը ժամանակակից անցքերու, որոնք
գլխաւորաբար տեղի ունեցած են Աղուանի մէջ:
Եւ Ստեփանոս կաթողիկոսին այսպէս կը գրէ՝
“Գրեալ էաք եւ սակաւ ժամանակագրութիւն
ընդ դատաստանի գրոցս ի մերն աւրինակ, զոր
անպատշաճ վարկաք եւ աստ գրել, զի յատուկ
եւ այդ կացցէ գիրք: Սկիզբն արարաք ի կատա-
րածէ պատմութեանն Աղուանից՝ զշար հայրա-
պետացն, մինչեւ ցայն որ այժմ ունի եւ զայլ
զիրս, որքան լուաք եւ տեսաք, զի եւ այդ այժմ
ի մերս շիջաւ յազգէ, զի թէպէտ ունէաք սովո-
րութիւն գրել զժամանակս իւրաքանչիւր զինի
եկեալքն ի միասին յարմարելով՝ առնէին լիով
պատմութիւն, բայց զի ծովացեալ թողաք, հա-
սաւ եւ ժամանակաց կարգ, զոր թէպէտ այժմ
կամ ձեզ իցէ եւ զայս եւս դուք եւս գրել փու-
թայք, զոր ինչ յաւուրս ձերոյ հայրապետու-
թեան պատահեաց, զի մերձ էք յամենեւեանդ
գիտել անթերի, քանզի ձեր է զպատշաճն զա-
մենայն ընդ իշխանութիւն, թողութիւն արաս-
ցես ներելով եւ յանդուգն մերոյդ համարձա-
կութեան եւ յիշատակի եւս արժանի արասցես
ի սուրբ ձեր յաղաթս հաստատելով եւ ի
յոյսն բարեաց, զոր գանձեալ ունիք ի փառս
Քրիստոսի” (Քէշիշեան, Գուց. Զմմառ. Թ. 226):

Դարձեալ կը գրէ “Համարեցաք եւ զայս
եւս հարկաւոր լինել, զի զշար կարգի հայրա-

պետացն դիցուք զԱղուանից, զի եւ յայնսիկ
յամենեւեան, զսոսա որ այժմ ունին յարմարե-
ցուք, մի, ըստ այդմ գրեսցուք պատճառի, երկ-
րորդ զի թէ դք յօժարեսցի գրել պատմութիւն
զինի գրեցելովն պատմութեանն Մովսէսի Դաս-
խուրանեցելոյն, որ զբովանդակ պատմէ զտանս
Աղուանից, գիւրին լիցի յայսմանէ զշար հայրա-
պետացն առնուլ, զի ոչ զամենեցուն անուն ի
նորայն գտցէ պատմութեան, բայց զայնոցիկ,
զորոց գրեաց, զի յայն ժամանակէ մինչեւ ցայժմ
ոչ դք գրեաց եւ թէ պատահի դք՝ յոյժ հար-
կաւոր է” հմմտ. Ալիշան՝ Հայապատում Բ. 338:

Որքան ճշդապատում եւ կարեւոր է Մխի-
թարի այս պատմութիւնն, այնքան տղաւորելի է
անոր վերջին մասերու կորուստը: Թէեւ Գօշ այս
գրութիւնն իբր յաւելուած դրած է դատաս-
տանագրքի, սակայն իր փափագն եղած է տեսնել
զայն նաեւ իբր առանձին գիրք կամ պրակ՝ “զի
յատուկ եւ այդ կացցէ գիրք” “Ժամանակա-
գրութիւն” խորագրով: Ասկէ կարելի է մեկ-
նել թէ ինչո՞ւ ամէն դատաստանագրքի մէջ չէ
առնուած եւ դարձեալ թէ ինչ՞ է երբեմն առան-
ձին արտագրուած է:

Ժամանակակից պատմութիւնը գրած է
Գետիկցին իբր ակնատես եւ ակնշարյուր, իսկ
նախընթաց դարերու կաթողիկոսներու շարքին
համար օգտուած է առաջին դարերու հեղինա-
կութիւններէ, մանաւանդ Մովսէս Դասխուրա-
նեցիէն: Եթէ վերջնոյս եւ Մխիթարայ ցանկը
համեմատութեան դնենք, կը տեսնենք որ
իրարմէ տարբերութիւն ունին, մանաւանդ ժա-
մանակաշրջաններու հարցին մէջ: Ահա համե-
մատական տախտակը:

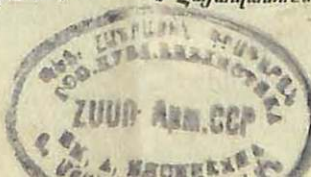
Մովսէս¹:

Մխիթար²:

Ս. Շուրիհաղիչու	Ս. Շուրիհաղիչու
Մատթէոս	Մատթէ
Սահակ	Սահակ
Մովսէս	Կարէն
Պանդ	Պանդ
Ղազար	Ղազար
Գրիգոր	Գրիգորիս
Զաքարիա	Զաքարիա
Դաւիթ	Դաւիթ
Թովհան	Թովհան
Երեմիա	Երեմիա
Աբաս ամս 44	Աբաս ամս 19

¹ Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի (Մովսէսի կա-
նակապատումայ) Մոսկով 1860, էջ 274:

² Հայապատում, Բ, էջ 338:

Վերջ 34	Վերջ (ամս) ԼԳ
Զաքարիա 15	Զաքարիա (ամս) ԺԷ
Յովհան 27	Յովհան ԻԵ
Ուստանէս 12	Ուստանէս ԲԺ
Եղիազար 6	Եղիազար Զ
Ներսէս 17	Ներսէս ԺԵ
Սիմէոն 1 ^{1/2}	Սիմէոն ամ մի եւ կէս
Միքայէլ 37	Միքայէլ ԼԵ
Անաստաս 4	Անաստաս Դ
Յովսէփ 17	Յովսէփ ԺԵ
Դաւիթ 4	Դաւիթ Դ
Դաւիթ 9	Դաւիթ Թ
Մատթէ 1 ^{1/2}	Մատթէ ամ մի եւ կէս
Մովսէս 2	Մովսէս ամ մի եւ կէս
Ահարոն 2	Ահարոն Բ
Սողոմոն 1 ^{1/2}	Սողոմոն կէս ամ
Թէոփորոս 4	Թէոփորոս Դ
Սողոմոն 11 ^{1/2}	Սողոմոն ԺԱ
Յովհաննէս 25	Յովհաննէս ԻԵ
Մովսէս 1 ^{1/2}	Մովսէս կէս ամ
Դաւիթ 23	Դաւիթ ԻԹ
Յովսէփ 25	Յովսէփ ԻԲ
Սամուէլ 17	Սամուէլ ԺԲ
Յովնան 8 ^{1/2}	Յովնան Ը
Սիմէոն 21	Սիմէոն ԻԱ
Դաւիթ 6	Դաւիթ ԼԵ
Սահակ 19	Սահակ ԻԵ
Գաղիկ 10	Գաղիկ Ժ
Դաւիթ 7	—
Դաւիթ 6	Դաւիթ Զ
Պետրոս 18	Պետրոս ԺԲ
Մովսէս 6:	Մովսէս:

Միտիթարի այս պատմութիւնը թէեւ համառօտ է, սակայն այնքան կարեւոր նիւթեր կը բովանդակէ իր մէջ, որ կրնայ զինքը Հայ պատմագիրներու շարքին մէջ դասաւորել: Այս քայլն արդէն առած են վերջին դարերու անձերը. հմտ. Հայապատում, էջ 251:

Այլշան կ'ըսէ «Այուբեան կը գրէ թէ՛ Արար պատմութիւն պիտանի սակս հերձուածոց: Միթէ իր ատեն եղած խնդիրքն եւ հակառակութիւնքն են եկեղեցւոյ մէջ կամ դուրս պատարագելու եւ զգեստով թէ փրկուիլ եւ քանի մի ամից նկատմամբ, որոնց համար ստիպեց սպասարն Զաքարէ ժողովով քննել եւ հաստատել զարժան, անդ՝ էջ 251:

Արդեօք Այուբեան «Պատմութիւն հերձուածոց անուան տակ չի՞ հասկնար Միտիթարի «Յայտարարութիւն ուղղափառ հաւատոյ ընդ

դէմ ամենայն հերձուածոց, գործքը, զոր կը յիշէ Կիրակոս (էջ 115):

Հրատարակութիւնը գործիս կատարած է Այլշան Հայապատումի մէջ (Բ, էջ 338):

Յ. Միտիթարայ Գօշի մեկնութիւն մարգարէութեանցն Երեմիայի մարգարէի: Կիրակոս Գանձակեցին կը գրէ «Եւ եթող նա (Գօշ) յարձան եւ յիշատակ դերեզմանի գիրս իմաստաստիս՝ յօգուտ իմաստասիրաց, համառօտ մարգարէութեանն Երեմիայի՝ գեղեցկադիր կարգօք, (էջ 115): ԺԳ. դարու պատմագիրս խօսքերը կը հաստատեն ձեռագիրները: Ասոնցմէ մին է Զմմառ գտնուած եւ 340 թուով նշանակուած գրչագիրը (Քէշիշեան՝ Յուլ, 2 եւ, Զմմառի): Գրուած է հաւանականաբար ԺԵ. կամ ԺԶ. դարուն բամպակեայ բարակ եւ ողորկ թղթի վրայ, բոլորագիր: Գծախտաբար անձանթ կը մնան դրչին եւ գրութեան տեղոյն, ինչպէս եւ ստացողին անունները: Այս ձեռագրէն կը տեսնուի որ Գետիկցի վարդապետը նախերգանքէ մը վերջ միջամուկ կ'ըլլայ մեկնութեան՝ գլուխ առ գլուխ, հատած առ հատած, բան առ բան: Օգտուած է քանի մը աղբիւրներէ: Պարագաներու բերմամբը ջանացած է համառօտ ընել մեկնութիւնը եւ շուտով աւարտել զայն յանձնելու համար Դաւիթ վարդապետին, որ իրմէ խնդրած էր Երեմիայի մեկնութիւնը: Յիշատակարանով մը կը փակէ նա իր գործը: Այդ յիշատակարանը կը զետեղեմ հոս՝ առնելով զայն Հ. Քէշիշեանի (որուն աղնուութեան միշտ երախտապարտ պիտի մնամ) Զմմառի անտիպ ցուցակէն:

«Յիշատակարան գրոցս ի Միտիթար վարդապետէ Գօշն: Փառք ամենասուրբ Երրորդուութեանն յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն: Եւ գովութիւն որ ետ մեզ յանկել զայս ձեռնարկուութիւն, որ ի վեր իսկ էր քան զկար մեր եւ յամութ արար զամենայն խափանիչս այսմ տառի եւ զօրացոյց զտկարութիւն իմ եւ ծագեաց ի նսիմսցեալ միտս իմ զնշոյլ լուսոյ իւրոյ աննախանձ յամենայն պարգեւս իւր: Եւ զի սկիզբն արարաք այսմ իրողութեան ի թվականիս Հայոց ՈԱԶ (1187) եւ կատարեցաք զկնի միոյ ամի եւ զի թէպէտ յօժարեցաք զտիրագոյնն առնուլ զմիտս եւ հակիրճ գնել բանիւ, այլ բազմապատիկ վերպեցաք, զի յոյժ սխալ եւ անգոյ պատահեցաք աւրինակի եւ բազում հնչեաց ի վերայ մեր փորձութիւնք՝ ներքոյ եւ արտաքոյ, յորմէ յողորդեցաք մտաւք եւ տկարացաք ոչ միայն յընտրութիւն սրբոյ բանիցն Յովհաննու, այլ

եւ այնուհետեւ, զոր զմեացեալսն ի նմանէ համար-
ձակեցաք ընդ, զի բնաւիցն ոչ էր նորայն մեկ-
նութիւն, վասն որոյ աղաչեմ զհարս եւ զեղ-
բարս թողութիւն առնել յանդգնութեան իմոյ
եւ սիրով Հոգւոյն ուղղել զսխալանսն: Այլ եւ
յայսմ ամի սակաւ մերոյս գործոյ առաւ քա-
ղաքն սուրբ Երուսաղէմ ի Սալահադին կոչեցե-
լոյ բռնաւորէ յաղագս բազմանալոյ մեղացն
քրիստոնէիցն: Եւ գերի վարեցաւ նշանն սուրբ
հանգերձ թագաւորաւն եւ բազում զաւրաւք
եւ թագաւորութիւնն Վրաց շիթեալ կայր, զի
Թամարն՝ Գուստր Գէորգեայ թագաւորի եթող
զայն առաջին զորդին թագաւորին Ընդոց եւ
էառ այլ այր յԱլանաց թագաւորութենէն, ի
մայրենի ընտանութենէ իւրմէ, Սաւսլան անուն,
որ եւ Գաւթի ի թագաւորելն իւրում անուա-
նեցաւ: Եւ եղեւ այս ի հայրապետութեան
Տեառն Գրիգորի Հայոց կաթողիկոսի եւ յե-
պիսկոպոսութեան Տեառն Բարսղի հռչակաւոր
ուխտիս Հաղթատայ: Բայց գրեցաւ յանապատիս
Գետկայ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Գողգոթայի եւ
Լուսաւորչին Գրիգորի: Արդ որք ընդաւրինակէք
անպարսււ մտաւք յիշեցիք զմեզ աղաչեմ եւ
ընդ նմին եւ զեղբարս, որ ընդ մեզ եւ Տէր զձեզ
յիշեցէ եւ նմա փառք յաւիտեանս, ամէն:

Կարեւոր է նաեւ հետեւեալ յիշատակա-
րանք, որ ասոր կցուած է (թղ. 190բ—191ա):
“Յիշատակարան յայլմէ վասն Մխիթար վարդա-
պետի: Այս յիշատակարանս Մխիթար վարդա-
պետին է Գողգոթայի յարմարողի զմեկնութիւնս սրբոյ
կտակիս. Զոր եւ ես սիրող եմ համակամ եւ
յորդորիչ նորին Գաւթի յիմումս եղի աւրինա-
կի՝ վասն յաւերթութեան նորայն անուան, յա-
մենայն յաւրինակս որոց ախորժելի երեւի գծել
զսայ. հաւանութեամբ եւ սիրով ընկալայ եւ
շնորհակալ եմ քում նազելի եւ երկիւղած
պարկեշտութեան, ով պատուականդ ինձ եւ սի-
րող ճշմարտութեան, զի թէ եւ սուղ տարացու-
ցիւ է յարդարեալ՝ բանական է իմաստնոց յաճ-
մունս բանից եւ յեղաշըջմանց ի նշանակս խոր-
հրդականս: Եւ զի անպարապ եղեալ իմոյս անձին
ի ժամանել եւ դրոշմել զսա, այլ եւ այլոց
տխմարաց ետու գծել եւ ապաշաւ ունիմ, թէ-
պէտ եւ ուղղեցի յետոյ: Արդ յիշ ընդաւրինակէք
ընդ տխմարացն գիծս զգուշութեամբ հայեցա-
րուր եւ ուղղեցէք, զոր ինչ սխալ գտանի եւ
զիմդ աներկեալ ընկալարուր եւ զմեզ եւս մաս-
նաւորեցէք աղաւթից: Եւ արդ իմումս գրութեան
զայս տառ ԲԺ. ան ամ էր առմանն Երուսաղէմի
եւ տակաւին եւս ի ձեռս այլազգեաց է ըստ

յաճախութեան մեղաց մերոց, ի թվականիս
Հայոց ՈՒԷ (1198), եւ զի թէպէտ նախանձու
մեծաւ վասն սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմի ելին
ի կողմանցն Խաւաքուոյն թագաւորք եւ զաւրա-
գլուիք արիականք, եւն (մնացածը մեր նիւթէն
Գուրս է, թէ եւ պատմութեան համար հարկա-
ւոր): Մխիթարի այս մեկնութենէն, որքան կը
թուի, մի քանի կտորներ առած է իր մեկնու-
թեանց մէջ Վարդան Արեւելցի. հմտ. Տաշեան,
Յուց. Չեռ. Վիեն. Մխիթ. Մատ., էջ 553:

Չեռազիրներ. Երեմիայի մեկնութենէն
երեք Չեռազիր կը գտնուին Զմամուի վանքը
Թ. 267, 341 եւ 349: Առաջինը ամբողջուած
է Հաւաքածոյի մը մէջ եւ կը կազմէ ԺԱ. մասը
թղ. 189ա—246բ. վերջը թերի է: Երկրորդը
նորագոյն օրինակութիւն մըն է (1845), կատա-
րուած Երուսաղէմ՝ Մկրտիչ վրդ. Արծրունեանի
ձեռքով: Երրորդին մասին արդէն վերը խօսք
եղաւ: Վենետիկ կայ երկու օրինակ (ինծի ծանօթ
է այսքանը) մին բոլորագիր եւ միւսը նօտագիր
(1768ին գրուած): Գարեգին եպ. Սրուանձ-
տեանց Բարձրահայեաց Ս. Աստուածածնի
(յԱրն) ձեռագիրներու մէջ տեսած է ապէս
օրինակ մը: Ասոր վերջը կայ՝ “Արարեալ կրկին
աշխատութեամբ Գողգոթայեան Մխիթարայ
եւ զթերի եւ զանյայտ բանս ի գիւտ եւ ի յայտ
ածեալ սուղ եւ սատար մեկնութեամբ առ ի
պէտս ուսումնասիրաց, (Թորոս Աղբար, Բ. հա-
տոր, Կ. Պոլիս 1884, էջ 394): Էջմիածնի
Մատենադարանն ալ ունի քանի մը օրինակ.
հմտ. Արարատ 1904, էջ 215—219:

4. Առակք: ԺԲ. եւ ԺԳ. դարերու մէջ մեր
մատենագիրները մեծ նշանակութիւն տուած են
առակի եւ հանելուկի: Մխիթար Գօշ ալ թո-
ղուցած է բազմաթիւ առակներ, 190 հատ: Այս
ամէնն նա իր մտքէն չէ քաղած, այլ աւանդու-
թենէն շատ օգտուած է: Հազիւ մի քանի առակ
կայ, որ իր սրամտութեամբն, իր փիլիսոփայա-
կան խոր իմաստովը հեղինակին պատիւ բերէ:
Այնպէս կը թուի թէ գրիչը ջանացած է հա-
կիրձ եւ գիւրհասկնալի առակներով ունկնդիր-
ներն ու կարգացողները, որոնց զարգացման աս-
տիճանը խոնարհ կը նկատէ, բարւոյն առաջ-
նորդել: Ամէն առակի քով համառօտիւ գրուած
է իմաստը:

Առակներու այս հաւաքածոյին խորագիրն է՝
“Առակք առասպելականք եւ քարոյականք,
որ կերպարանէ զճշմարտութիւն, ասացեալ
սուրբ վարդապետին Մխիթարայ, որ մա-
կանուն Գողգոթայի սրբոյն”:

Մխիթարի առակներովն ապագայ սերունդը շահագրգռուած է, անկէ օգտուած են հետեւորդ դարերու առակախօսներն ու առակագիրները¹:

Ձեռագիրներ ասկէ բաւական շատ հասած են, Վիեննա մեր Մատենադարանին մէջ ունինք երեք օրինակ (թ. 29, 320, 379, հմմտ. Տաշ. Յուլ. ցաղ), կան նաեւ Վենետիկ, Էջմիածին եւ Երուսաղէմ:

Հրատարակուած է երեք անգամ Վենետիկ 1790, 1842 եւ 1854 տարիներուն, թող հատընտիր հայերէն հրատարակութիւնները:

Թարգմանուած է գրաբարէ աշխարհաբար ի ձեռն Խորէն քահանայի Միրզաբէկեանց եւ հրատարակուած 1878ին ի Բագու: Խեղճ թարգմանութիւն մըն է, հմմտ. գրախօսական մը այս մասին «Փորձ» ի մէջ, 1879, IV, էջ 143—150: Գաղղիերէնի հատընտիր թարգմանած է Fr. Macler, Choix des fables arméniennes attribuées à Mechitar Gosh, ի Journal Asiatique, Ser IX, Tom. XIX, 1902, էջ 457—487: Արտատպութիւն՝ Paris 1902: Ասկէ յառաջ 12 հատուած թարգմանուած գաղղիերէնի, հմմտ. Le Vaillant «le Florivat: Coup d'oeil sur l'Arménie, Paris 1846, p. 42—45:

5. Մանր Երկեր: Ա. «Եռամեծի եւ քաջ վարդապետի Մխիթարայ Գօշի խտտակրօն ճգնաւորի եւ բանիբուն հոետորի ասացեալ զաղօթս ի ժամ սուրբ պատարագի»: Սկիզբը՝ «Տէր իմ Յիսուս քրիստոս, բան եւ Հօր կերպարան, կենդանի եւ կենդանաբար, յոյս եւ փրկութիւն ամենեցուն»:

Ձեռագիրներու մէջ ստէպ առնուած է աղօթքս: Օրինակներ կը գտնուին Էջմիածին, Երուսաղէմ, Վենետիկ, Վիեննա, Զմմառ, Միւնխեն եւն:

Հրատարակուած է քանի մը անգամ՝ այսպէս երկու անգամ՝ «Երեկոյնի Երուսաղէմեան (1886, էջ 435) եւ Պարիսեան (1860, էջ 415) հրատարակութիւններու մէջ:

Կայ ուրիշ աղօթք մ'ալ (ի Վենետիկ) յանուն Գանձակեցի վարդապետին սա սկիզբնա-

¹ Հայկական առակներու եւ փաղարարք նաեւ Գօշի առակներու մասին տեսնել՝ Յովնանեան Հ. Վ. Երեւ. հեղ. հեռագրութիւնք նախնեաց ռամկօրէնի Ա. մասն, Բ. տեար, 1897, էջ 273—337: Տաշեան Հ. Յ. Ժողովածոյք առակաց Վարդանայ, նիւթեր պատմութեան Հայոց միջին դարեան մատենագրութեան ըստ հայագէտ Ն. Մառի (տեղեկութիւն եւ քաղուածք), Վիեննա 1900 (Աղ. Մատենադարան, հար. 16): Տէր Միխայիլեան Վ. Վրդ. Անգիր գրութիւն եւ առակք, Կ. Պոլիս, 1893:

ւորութեամբ՝ «Ամենակալ ամենախնամ Աստուած յամենայնի օրհնեալ»:

Բ. Գիրք Պատճառացի մէջ կը կարդացուի «Փիլոնի յաղագսնախախնամութեան բան առաջին առ Աղեքսանդրոս. Գոշին ասացեալ պատմաւոր»: Սկիզբը՝ «Անգեղ է Աստուած ի ձիրս եւ զորս պարգեւէ, այլ ոչ նախանձի»: (Տաշեան Յուլ. ցաղ. 260. Մխիթ. Մատ. էջ 224):

Գ. Ծառ ի Յարութիւն՝ Լազարու, հմմտ. Յուլ. ցաղ. 260., Բ. 1227:

Դ. Կիրակոս Կ'աւանդէ (էջ 115) թէ Գօշ գրած է դեռ «(ա) Սուղ ինչ կանոնս վասն սպասաւորելոյ մարմնոյ եւ արեան ճեռոն թէ որպէս պատշաճ իցէ կամ որպիսի կարգօք, (բ.) եւ գիրք մի ողբ ի վերայ բնութեանս ի դիմաց Ադամայ առ որդիս նորա եւ ի դիմաց Եւայի առ դստերս նորա եւ (գ.) գիրք մի Յայտարարութիւն ուղղափառ հաւատոյ ընդդէմ ամենայն հերձուածոց ի խնդրոյ մեծ զօրավարին Չաքարէի եւ եղբօր Իւրոյ եւ (դ.) այլ թուղթս խրատականս» (Կիր. էջ 86). եւ դարձեալ «(գրեաց) եւ այլ թուղթս խրատականս» (Կիր. էջ 115): «Արարատ» ի մէջ տպուած է «Թուղթ Մխիթարայ վարդապետի օր Գօշն կոչուր» հմմտ. 1900, էջ 497, 562 եւ 1901, էջ 51 եւ 121: Սկիզբն է՝ «Չայս գծագրութիւն սակաւուք հարկաւոր կարծեալք եղաք յաղագս Վրաց» Նախագրութիւնն ուղղուած է Չաքարէ եւ Իւանէ իշխաններու, մինչ ամբողջ գրութիւնը վրական եկեղեցոյ նուիրապետութեան: Ընդարձակ է եւ լի կրօնական այլեւայլ հարցերով, ինչ ինչ տեղեր անկապ են եւ խառնաշփոթ. հրատարակուած բնագիրը շատ խեղճ է:

Ե. «Մխիթարայ վարդապետի մականունն կոչեցեալ Գօշ ներքողեան ասացեալ ի նոր վկայն կոչեցեալ Խոստորով»: Սկիզբն է՝ «Զուարճանան ժողովուրդք նմանապէս ի յիշատակ կանուխ եւ անագան վկայից, զի մի է հաւաքումն հեռաւորութեանս ժամանակ»:

Հրատարակուել է 1897ին՝ «Արարատ» ի մէջ (էջ 37) եւ ապա անկէ արտատպուած «Հայոց նոր վկայները» գործին մէջ, էջ 32—42:

Գալուստ Տէր Մկրտչեան հաւանական կը համարի թէ Խոստորովի վկայաբանութիւնն ալ Մխիթարի գրէն ելած ըլլայ, հմմտ. «Արարատ» 1896, էջ 590:

Զ. Զմմառի Բ. 299 Ձեռագրին մէջ կայ՝ «Տաղ ասացեալ Մխիթարայ Ալրիվանից առաջնորդի, աստուածաբան վարդապետի որ մականունամբն Գոշ կոչի, ասայ զսայ ի

յատենի լալոտ աչաւք եւ ողբալի: Յայտնի է՝ Մխիթար Գօշ եւ Մխիթար Այրիվանեցի իրարու հետ շփոթուած են:

Է. Իր մօտահաս մահուան գուշակ Մխիթար գրած է կտակ մը (Կիր., էջ 114):

ՈճԸ: Գետիկցի վարդապետին ոճն ինծի ծանօթ գրութիւններէն դատելով այնքան օրինակելի ոճ մը չէ, սակայն համեմատութեամբ ժամանակից արեւելեան մատենագիրներու ընտիր է եւ պատուաբեր:

(Վերջ:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐ ԳՕՁԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՁԵՌԱԳԻՐՔ

ԵՐՈՒՍԱԳԷՄԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱՎՈՐԵԱՆՑ ՁԵՌԱԳՐԱՑ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

ԹԻԻ 366.

Հին, գեղեցիկ, խոշոր բոլորգործ գրչա-գրուած է Դատաստանագիրքս. Մեծ. 24X17 սմ.: Գրութիւն՝ 20X13 սմ.: Տողք՝ սկզբէն՝ 26, մնացածը՝ 25, Նիւթ՝ թուղթ: Գէշ կերպով վնասուած խոնաւութենէ. պակասաւոր, եւ այս վիճակի մէջ, նոր կիսալաթ կազմով պահուած է: Գրչութեան հնութենէն կարելի է հետեւեցնել թէ շատ հեռու չէ Մխիթար Գօշի ժամանակէն: Ոչ մէկ հետք կամ յիշատակարան Ձեռագրի մասին: Գլխագիրք, խորագիրք սուսրով. լուսանցաղարդք պարզ, մութ կարմիր:

ԺԳ. Սկսուածը. «...ն որչափ կենդանի իցէ. Հայր-եթէ ոչ կամիցի ունել եւ կին... որդւոց իւրոց եւ մեռաւ ոք յորդւոցն, իշխանութիւն է մաւրն ժառանկել զնոսին»:

Այս մասը կը հասնի մինչեւ «ՄԾԱ» կանոն, եւ կը յաջորդէ ասոր.

«Արէնք յաղթող թագաւորաց Կոստանդիանոսի թէոդոսի եւ Լեւոնի»՝ «Ջաւ-րէնս բարի եւ ճշմարիտ տէր Աստուած ի սկզբանէ ետ մարդոյն» եւ այլն յառաջաբանով, որով վերջին խօսքերն են. «Եւ կոչեաց զհրեայս եւ զհօթանոսս յաւեառարանական աւրէնս իւր որում հաւատացին երանեալ եւ փառաւորեալ թա-

գաւորքն սկսեալ ի մեծէն Կոստանդիանոսէ որ եղ-գայս աւրէնք. առաջին կանոն»:

«...» Վասն ժառանգութեան ընչից հարցն. մինչեւ «Վասն որ կորուսանէ իրս ի հոգեւորանս».

«Վասն նոյն խորհոյ»:

Բայց այս մասը կ'ընդհատի ճիշտ կանոնին կամ յօդուածին՝ հետեւեալ բառերով. «Եւ քեռիքն եւ նոցին որդիքն ոչ մաւտին ի ժառանկելն որչափ մայրն եւ հայրենի ազգն կայ. ապա թէ չկան՝ գան ի ժառանկել քեռիքն. թէ չառնու այր՝ ընդ որդիսն ժառանկէ որպէս եւ գրեցաք. ապայ թէ...»:

Ասոր կը յաջորդէ. «Կին որ պոռնկի ընդ աւտար ծառա, թէ յետ երիցս ասելոյն ոչ խորշի ի նմանէ, ստրկաւ. . . եւ նա ի նորին ծառայութիւն»:

Այս մասն ալ կ'ընդհատի հետեւեալ բառերով եւ կը վերջանայ Ձեռագիրս՝ «... համբաւ սուտ՝ մի ընդունիցիք. մի... նիցիք ընդ անաւ-րինի լինել վկայ անիրաւ...»:

Գրիչը լուսանցքի վրայ քանի մը բառերու նշանակութիւնը բացատրող բառեր դրած է, զորոս ես ալ կը նշանակեմ հոս, իբրեւ հետաքրքրական.

«Թաղազս դատաստանաց կարգաց Եկեղեցւոյ եւ տան թագաւորի» գլխուն վրայ ենք. այսինքն «ՄԻԵ» յօդուած.

Փակէշն	բնագիր, իսկ լուսանցքի վրայ՝	«Իւր
Բաճիշն	» » » »	Բնիշոյ
Պապիշն	» » » »	Ժառանկք
	«Կապ» (Փ տառը Գի փոխեր են):	
Պապիշ	բնագիր, իսկ լուսանցքի վրայ՝	Դաւապիշ
Գրապ	» » » »	Դիւպիշ
Բեհեշ Կապ	» » » »	Ինշոյ
Տալիշ	» » » »	Ինշոյ
Կաճի Դիւպիշ	» » » »	Կապիշ
		(= կաճ)
Վապիշ	» » » »	Կապիշ
Վաբիշ	» » » »	Դիւպիշ
Ապաբիշ	» » » »	Կապիշ
Կապիշ	» » » »	Կապիշ

ԹԻԻ 182.

Այս Ձեռագիրը հաւաքածոյ մըն է կանոններու: Ծանօթ կանոնագրաց պէս Առաքելոց կանոններով կը սկսի, նոր յաւելուածներ ալ կան: Մանր նօտագիր, բայց ոչ ընտիր ուղղագրութեամբ. գրեթէ նոր, տոկոսն հաստ թղթի